

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN ESTETİK TƏRBIYƏSİNDƏ TƏBİƏTİN ROLU

Pərvanə Hacıbala qızı Rzayeva

ADPU Quba filialı
rzayeva_1984@bk.ru

Xüsalə

Uşaqlarda gözəlliyi görmək və vurğulamaq qabiliyyəti, estetik hislər tədricən inkişaf edir. Ancaq uşaq bağçası və ailənin məqsədyönlü təsiri olmadan inkişaf kortəbii şəkildə baş verərsə, bu gecikə bilər. Məktəbəqədər uşaqların estetik tərbiyəsi sistemində təbiətə böyük yer verilməlidir. Təbiət heyvətamiz və gözəldir. O, uşağı səslər, qoxular, yüklərlə tapmaca və sirlər dənizi ilə qarşılayır, onu baxmağa, dinləməyə və düşünməyə vadar edir, psixikasını zənginləşdirir, hisslərini və estetik zövqünü artırır.

Açar sözlər: estetik tərbiyə, təbiət, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar, tərbiyəçi, inkişaf.

Summary

Children's ability to see and emphasize beauty, aesthetic feelings gradually develop. However, if development occurs spontaneously without the purposeful influence of kindergarten and family, it may be delayed. In the system of aesthetic education of preschool children, a great place should be given to nature. Nature is amazing and beautiful. It welcomes the child with a sea of sounds, smells, hundreds of riddles and mysteries, makes him look, listen and think, enriches his psyche, enhances his feelings and aesthetic taste.

Key words: aesthetic education, nature, preschool children, educator, development.

Estetik tərbiyə ideyaları qədim zamanlarda yaranmış və mahiyyəti, vəzifələri, məqsədləri haqqında fikirlər Platon və Aristotel dövründən başlayaraq günümüzdə qədər dəyişmişdir. Baxışlardakı bu dəyişikliklər estetikanın bir elm kimi inkişafı və onun predmetinin mahiyyətinin dərk edilməsi ilə bağlı idi. Materialist filosoflar (D.Didro və N.Q.Çernişevski) bir elm kimi estetikanın obyektinin gözəllik olduğuna inanırdılar. Bu kateqoriya estetik tərbiyə sisteminin əsasını təşkil edirdi.

Şəxsiyyətin estetik tərbiyəsi uşağın ilk addımlarından, ilk söz və hərəkətlərindən başlayır. Valideynlər, qohumlar, həmyaşıdlar və böyüklər ilə ünsiyyət, başqalarının davranışı, onların əhval-ruhiyyəsi, sözləri, baxışları, jestləri, mimikaları - bütün bunlar mənimsənilir, yaddaşda saxlanılır, qeyd olunur və ömrünün sonuna qədər onun ruhunda iz buraxır. “Estetik mədəniyyət – estetik şüur, estetik hisslər, estetik fəaliyyətin birliyi inkişaf etmiş insan obrazını formalaşdırır” (3, s. 65).

Böyüklər və uşaqlar həyatı böyükdən daim estetik hadisələrlə qarşılaşırlar. Cəmiyyətdə, məişətdə, sənətdə və təbiətlə ünsiyyətdə, fərdlərarası münasibətlərdə - hər yerdə gözəl və eybəcər, faciə və yumor mühüm rol oynayır. Gözəllik zövq və həzz gətirir, iş fəaliyyətini stimullaşdırır. Çirkin gözəlliyi daha yaxşı dərk etməyi öyrədir, faciə empatiya hissini aşılayır, gülməli vəziyyət çatışmazlıqlarla mübarizə aparmağa kömək edir.

Estetik tərbiyə vasitələri aşağıdakılardır:

- ✓ əmək;
- ✓ təbiət;
- ✓ incəsənət;
- ✓ ətraf mühit;
- ✓ aktiv bədii fəaliyyət.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların estetik tərbiyəsinin vəzifələrinə isə bunları aid etmək olar:

1. Təbii dünyanın özünün estetik qavranılması:

- canlı və cansız təbiəti müşahidə etmək marağının, istəyinin və bacarığının inkişafı;
- təbiətin gözəlliyinə emosional reaksiyanın, sevginin aşılması, təbiət, ekoloji mədəniyyətin əsaslarının qoyulması;

- təbiətin mənəviləşdirilməsi, heyvan və bitkilərə qarşı sevginin formalaşdırılması;

2. Sosial dünyanın estetik qavrayışı:

- məktəbəqədər yaşlı uşaqlara böyüklərin işini və peşələrini başa düşməyə kömək etmək;
- əmək insanlarına maraq və hörmətin artırılması;
- vətən haqqında biliklər formalaşdırmaq;
- uşaqları yaxın ətrafları ilə tanış etmək, onlara ətrafdakı obyektlərin gözəlliyinə heyran olmaq bacarığını öyrətmək;
- obyektlərin struktur xüsusiyyətlərini, xassələrini və keyfiyyətlərini, xüsusilə təyinatını müəyyən etməyə kömək etmək;
- insan münasibətlərinə, hərəkətlərinə emosional reaksiya inkişaf etdirmək, empatiya hissini inkişaf etdirmək.

3. Sənət əsərlərinin bədii qavrayışı:

- estetik qavrayış, sənət əsərlərinin məzmununu anlamaq, rəsmə nəzər salmaq, əsərləri müqayisə etmək, onlara davamlı maraq göstərmək bacarığını inkişaf etdirmək;
- sənət əsərlərinə emosional və estetik həssaslığı inkişaf etdirmək;
- bədii əsərlərdə ifadə vasitələrini müəyyən etməyi öyrənmək;
- bədii əsərlərdə əks olunan hərəkət və hadisələrə emosional münasibət tərbiyə etmək, onları gözəl, sevincli və ya kədərli haqqında təsəvvürlərlə əlaqələndirmək;
- məktəbəqədər yaşlı uşaqların memarlıq haqqında təsəvvürlərini inkişaf etdirmək;
- rəng hissini, onun harmoniyasını, simmetriyasını, forma və ritmini inkişaf etdirmək;
- məktəbəqədər yaşlı uşaqları birbaşa sənət əsərləri ilə tanış etmək və gözəl şeylərin niyə yaradıldığını bilmək və anlamaq.

4. Bədii və vizual fəaliyyət:

- estetik hissləri inkişaf etdirmək;
- bədii obraz yaratmağı öyrənmək;
- uşaqların bədii yaradıcılığını inkişaf etdirmək.

Estetik tərbiyə, ətraf aləmin, incəsənətin gözəlliyini görmək və onu yaratmaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün uşağın şəxsiyyətinə məqsədyönlü, sistemlik təsir prosesidir. O, uşaqların həyatının ilk illərindən başlayır və məktəbəqədər yaş dövründə formalaşdırılır. Məktəbəqədər uşaqların estetik tərbiyəsi sistemində təbiətə böyük yer verilməlidir.

Təbiət heyranəmiz və gözəldir. O, uşağı səslər, qoxular, yüzlərlə tapmaca və sirlər dənizi ilə qarşılayır, onu baxmağa, dinləməyə və düşünməyə vadar edir, psixikasını zənginləşdirir, hisslərini və estetik zövqünü artırır. Təbiətə məhəbbət, onun gözəlliyini hiss etmək və ona heyran olmaq bacarığının aşılması uşaqların təkcə estetik inkişafı üçün deyil, həm də mənəvi tərbiyəsi, xüsusən də məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda vətənpərvərlik hisslərinin oyanması, ətraf mühitə, təbiətə qarşı həssaslıq hisslərinin aşılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir, həmçinin zehni üfqlərini genişləndirir (5, s. 371).

Təbiətə sevgi uşaqlıqdan formalaşır. Məhz bu zaman uşaqlarda gözəllik, harmoniya, məqsəduyğunluq və birlik sevgisini aşılamaq lazımdır. Estetik tərbiyə tərbiyənin digər tərkib hissələri ilə də əlaqədardır. Məsələn, əxlaqi keyfiyyət olan vətənə məhəbbət təbiətlə ünsiyyətdən yaranan estetik hisslərlə üzvi şəkildə bağlı olan mürəkkəb mənəvi hissdır. Rus yazıçısı Mixail Prişvin deyirdi ki, balıq sudur, quş havadır, heyvan meşədir, çöldür, dağdır. İnsana vətən lazımdır, təbiəti sevmək isə vətəni sevməkdir.

Təbiəti sevmək üçün onu tanımaq, bilmək üçün isə öyrənmək lazımdır. Təbiəti öyrənmə prosesində estetik hisslər, zövqlər formalaşır və inkişaf edir. Estetik təbiət hadisələrinin qavranılması və bunun nəticəsində yaranan təcrübələr insanın ideya dairəsindən və ümumi inkişafından asılıdır. Məktəbəqədər uşaqların ətraf aləmə estetik münasibətində böyük rol valideyn və tərbiyəçilərə məxsusdur. Onların qarşısında uşaqların estetik zövqünü ardıcıl, sistemli, məqsədyönlü şəkildə inkişaf etdirmək və təkmilləşdirmək vəzifəsi durur. Estetik tərbiyə eyni zamanda əqli tərbiyənin inkişafına da təkan verir. Fizika sahəsi üzrə Nobel mükafatçısı Riçard Feynman yazırdı ki, onun yolunun elmlə kəsişməsi məhz atası ilə təbiətə çıxdığı gəzintilərlə başlayıb. Məhz atasının ona gəzinti boyu verdiyi suallar alimin uşaqlıqdan mühakimə qabiliyyətinə təsir edib.

Valideyn və tərbiyəçinin vəzifəsi yaranan marağı düzgün istiqamətə yönəltmək, uşaqları təbii sərvətləri məhv etməklə təkcə gözəlliyə deyil, həm də özlərinə (mənəvi, estetik) zərər verdirinə

inandırmaqdır.

Təbiəti görmək bacarığı dünyagörüşünün formalaşdırılmasının birinci şərtidir və buna təbiətlə daimi ünsiyyətdə nail olunur. Uşaq özünü bütövün bir hissəsi kimi hiss etmək üçün daima bu bütövlə münasibətdə olmalıdır. Məhz buna görə də pedaqoji təsirlərin harmoniyası təbiətlə daimi ünsiyyət tələb edir, bəs tərbiyəçinin fəaliyyəti burada nədən ibarət olmalıdır? Şəhərdə həyətlərdə, meydanlarda, parklarda ağaclar var və burada uşaqlara ağacları, çiçəkləri, kolları “görməyi” öyrədərək aşağıdakı kimi istiqamətləndirmək olar: ləçəklərin, yarpaqların xüsusiyyətlərinə və çalarlarına diqqət yetirin, qönçələrin necə şişib çiçəkləndiyini izləyin və ya yarpaqlar saralmağa başlayır, çiçəklər necə çiçək açır və toxum yetişir. Uşağın yaşadığı mühitdə ona ən cəlbedici görünən ağacı seçmək və onun quruyub qış yuxusuna getməsinə izləmək lazımdır. Qoy o, təbiətə canlı bir varlıq kimi.

Uşağınıza quşların davranış xüsusiyyətlərini göstərin, onlara tüklərini, gözlərini, bədən formasını və ayaqlarını təsvir etməyi, onların həyatı, qayğıları, sürü qaydaları və s. haqqında öyrədin. Pəncərəyə quş yemi qoyun və qışda uşağınızın quşları bəsləməsinə icazə verin. Təbiət estetik hissələrin inkişafına və formalaşmasına təsir edən mühüm amildir, estetik təəssüratların və emosional təsirin tükənməz mənbəyidir.

Eləcə də estetik tərbiyə uşaqlarda empatiya hissinin formalaşmasına kömək edir. Bütün canlılara empatiya göstərməklə uşaqlara xeyirxahlığı öyrətmək olar. Xeyirxah olmaq empatiya qura bilmək deməkdir, yəni başqasını başa düşmək, ona ürəkdən rəğbət bəsləmək və kömək etməyə çalışmaq. Uşaqlara ilk addımlarını atmağa öyrədildiyi kimi, empatiya qurmaq da öyrədilməlidir. Empatiyanı öyrətmək üçün empatiyanı təşviq edən və canlılara kömək edən xüsusi fəaliyyət növləri lazımdır. Kobudluğun hökm sürdüyü ailələrdə böyüyən uşaqlar kiçik ev heyvanlarına dərhal rəğbət bəsləmir. Ancaq uşağın özünün diqqətli qayğısı və başqalarının rəğbəti mütləq uşağın qəlbində müdafiəsiz canlılara qarşı hərarət və mərhəmətin oyanmasına səbəb olur. Ev heyvanları uşağın şəxsi müsbət keyfiyyətlərini inkişaf etdirməyə böyük köməkdir, ancaq bu heyvanlara məsuliyyətlə və diqqətlə yanaşıldıqda onlarda xeyirxahlıq, məsuliyyət, vəzifə hissi və s. formalaşacaq.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Ağayev, Ə.Ə. Pedaqogika. Dərslik / Ə.Ə. Ağayev, A. Həsənov. Bakı: Nasir, 2011. 496 s.
2. Əliyev, P.B. Ümumtəhsil müəssisələrində tərbiyə işinin təşkilinin nəzəriyyəsi və metodikası. Monoqrafiya / P.B. Əliyev. Bakı: ARTİ, - 2023. – 460 s.
3. İlyasov, M.İ. Estetik tərbiyənin təlim prosesinə təsiri // - Bakı: Məktəbəqədər və ibtidai təhsil, - 2018 №4, - s.65-68.
4. Pedaqogika / R.L.Hüseynzadə, Z.M.Əzizova, S.H.Əliyev [və b.].Bakı: Mütərcim, 2021. – 488 s.
5. Rüstəmov, F.A. Pedaqogika. Dərslik / F.A.Rüstəmov, Ə.X.Paşayev. Bakı: Nurlan, – 2007. – 464 s.